

ВПЛИВ УМОВ ВИРОЩУВАННЯ НА ПОКАЗНИКИ ЯКОСТІ ЗЕРНА СОЇ СОРТІВ ДІОНА ТА АПОЛЛОН В УМОВАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті наведені результати досліджень щодо вивчення впливу умов вирощування на показники якості зерна сої сортів Діона та Аполлон в умовах півдня України.

Ключові слова: умови вирощування, показники якості, соя, сорти.

В статье приведены результаты исследований относительно изучения влияния условий выращивания на показатели качества зерна сои сортов Диона и Аполлон в условиях юга Украины.

Ключевые слова: условия выращивания, показатели качества, соя, сорта.

The results of article to examine the influence of growth conditions on quality of soybean varieties Diona and Apollon in the south of Ukraine.

Key words: growing conditions, quality indicators, soy, varieties.

Постановка проблеми. Дефіцит повноцінного білка, який містить усі незамінні амінокислоти, є характерним для більшості країн Африки, Південної Америки, Азії та інших континентів. Відомо, що найбільш розповсюдженим та дешевим його джерелом є зернобобові культури, серед яких важливе народногосподарське значення має соя [1].

Річний дефіцит рослинного білка в тваринних кормах по Україні складає 1,5-1,8 млн т, або 25-30 %. Нестача його призводить до значної перевитрати кормів, зниження продуктивності та відтворення тварин, а отже, й до підвищення собівартості тваринницької продукції. Тому однією із найважливіших задач сучасного сільського господарства є вирішення проблеми дефіциту кормового білка у тваринництві, рівня та повноцінної годівлі тварин [2; 3].

Одним з шляхів збільшення виробництва повноцінного і дешевого рослинного білка є розширення посівів сої, цінної білково-олійної культури, білок якої за амінокислотним складом є близьким до білка тваринного походження [4].

Стан вивчення проблеми. Вчені давно шукають шляхи вирішення білкової проблеми. Важливе значення при цьому має розвиток виробництва сої. Зерно сої містить: білків – 38-42 %, жирів – 18-23 %, вуглеводів – 25-30 %, а також ферменти, вітаміни, мінеральні речовини. За обсягом виробництва серед інших зернобобових культур соя займає перше місце в світі. Надзвичайні якості цієї культури, різномічне використання та універсальне застосування, висока ефективність виробництва визначили її широке

розповсюдження майже у всіх країнах світу [5].

Великий інтерес до соєвих бобів і бурхливий ріст посівних площ під цією культурою у різних країнах світу полягає, безсумнівно, у хімічному складі насіння сої, де поєднуються всі істотні складові хліба та м'яса – білки, жири та вуглеводи. Таке поєднання цих елементів висуває соєві боби за поживністю на перше місце серед усіх відомих на даний період продовольчих рослин. У різних дослідників Європи та Америки вона отримала чільне місце.

Завдання і методика досліджень. Вплив умов вирощування на врожайність та показники якості сортів сої вивчали упродовж 2007-2009 рр. на темно-каштановому середньосуглинковому ґрунті в сівозміні лабораторії зрошення ІЗПР УААН у трифакторному досліді: фактор А (умови вологозабезпечення) – 1. Без зрошення; 2. Оптимальне зрошення (70 % НВ у шарі ґрунту 0,5 м протягом вегетації); 3. Помірне зрошення (те саме, що й варіант 2, але розрахункова норма зменшується на прогнозовану кількість опадів міжполивного періоду); фактор В (сорт) – 1. Ультраскоростиглий Діона; 2. Середньостиглий Аполлон; фактор С (мінеральні добрива) – 1. Без добрив. 2. Основне внесення (розрахункова доза на врожайність 35 ц/га); 3. Основне внесення та позакореневе підживлення кристаломом і тенсо.

Закладення та проведення дослідів проводили згідно з методичними вказівками та ДСТУ [7; 8; 9].

Розрахункову дозу добрив визначали за методикою ІЗЗ УААН [1]. Залежно від фактичного

вмісту елементів живлення в ґрунті, вона в середньому становила під сою врожаю 2007-2009 р. – $N_{70}P_0K_0$.

Повторність досліду – чотириразова, площа посівної ділянки першого порядку – 454 м², другого – 227 м², третього – 76 м², облікової ділянки – 25 м². Поливи проводили згідно зі схемою досліду дощувальною машиною ДДА-100МА. Дані врожаю обробляли методом дисперсійного аналізу.

Після збирання попередника проводили дискування на 10-12 см, оранку на глибину 25-27 см. Весною проводили ранньовесняне боронування та передпосівну культивування на 5-6 см. Перед культивування, згідно зі схемою досліду, вносили мінеральні добрива. Сіяли сою з шириною міжрядь 70 см, глибина загортання насіння становила 4-5 см. Протягом вегетації сої вносили гербіцид Оскар (2,0 л/га), проводили міжрядні культивування. У фази бутонізація – початок цвітіння та налив бобів проводили позакореневі підживлення кристаломом (нормою 2 кг/га) з тенсо (0,6 кг/га). Збирали врожай сої комбайном «Сампо-500».

Результати досліджень. Вміст білка та жиру в насінні сої коливається в досить значних межах і залежить від багатьох факторів: спадкових особливостей сорту, кліматичних і ґрунтових умов, вологозабезпечення, рівня і типу мінерального живлення. Шляхом регулювання цих факторів, зокрема раціонального живлення і застосування заходів щодо поліпшення водного режиму, можна підвищити не тільки врожай, але й вміст білка та жиру.

Результати наших досліджень показали, що мінеральні добрива позитивно впливали на вміст білка в зерні сортів сої, як у поливних, так і у варіантах без зрошення (табл. 1). Причому застосування підживлення сумішшю кристалону та тенсо на фоні внесення розрахункової дози добрив без зрошення підвищило його кількість, порівняно з варіантом абсолютного контролю, у середньому за 2007-2009 рр. у сорту Діона на 1,5, а Аполлона – на 1,3 абсолютних відсотки, що позначилося і на його умовному зборі з гектара.

Таблиця 1

Вміст білка в зерні сої та умовний його збір залежно від сорту, режиму зрошення та фону живлення (середнє за 2007-2009 рр.)

Режим зрошення (А)	Фон живлення (С)	Діона (В)		Аполлон (В)	
		Вміст білка в зерні, %	Збір білка, ц/га	Вміст білка в зерні, %	Збір білка, ц/га
Без зрошення	Без добрив	33,90	3,29	34,57	3,18
	Розрахункова доза добрив	34,65	4,09	35,80	4,58
	Розрахункова доза + крист. і тенсо	35,44	4,00	35,86	4,63
Оптимальний	Без добрив	33,70	6,64	34,07	8,69
	Розрахункова доза добрив	34,53	9,12	35,47	11,81
	Розрахункова доза + крист. і тенсо	35,35	9,72	36,17	12,41
Помірний	Без добрив	34,48	5,76	34,69	7,32
	Розрахункова доза добрив	34,90	7,50	35,25	9,02
	Розрахункова доза + крист. і тенсо	35,75	8,01	36,21	8,84
НІР ₀₅		0,31-0,52	–	0,41-0,47	–

Застосування оптимального режиму зрошення у варіанті без добрив дещо знижувало вміст білка порівняно з контролем без зрошення у обох сортів. Водночас унесення розрахункової дози добрив з підвищенням забезпечило підвищення цього показника у середньому на 1,5 у Діона та на 1,6 абсолютних відсотки у Аполлона порівняно з абсолютним контролем.

Найбільше білка у зерні сої містилося у варіанті з помірним режимом зрошення на фоні внесення розрахункової дози добрив з позакореневим підживленням кристаломом та

тенсо – 35,75 у сорту Діона та 36,21 % у сорту Аполлон.

У наших дослідженнях добрива підвищували вміст білка у зерні сортів сої та його умовний збір, як у поливних, так і незрошуваних варіантах.

Уміст жиру в зерні сої наведено в табл. 2. Із покращенням вологозабезпечення цей показник зменшувався. Так при застосуванні оптимального режиму зрошення вміст жиру зменшувався у середньому на 0,5 у Діона та на 1,1 % в абсолютному значенні в Аполлона, порівняно з варіантом абсолютного контролю.

Таблиця 2

Вміст жиру в зерні сої та умовний його збір залежно від сорту, режиму зрошення та фону живлення (середнє за 2007-2009 рр.)

Режим зрошення (А)	Фон живлення (С)	Діона (В)		Аполлон (В)	
		Вміст жиру в зерні, %	Збір олії, ц/га	Вміст жиру в зерні, %	Збір олії, ц/га
Без зрошення	Без добрив	21,12	2,05	19,74	1,82
	Розрахункова доза добрив	20,54	2,42	18,86	2,41
	Розрахункова доза + крист. і тенсо	20,76	2,35	19,07	2,46

Закінчення таблиці 2

Оптимальний	Без добрив	20,97	4,13	18,69	4,77
	Розрахункова доза добрив	20,80	5,49	17,94	5,98
	Розрахункова доза + крист. і тенсо	20,63	5,67	18,18	6,23
Помірний	Без добрив	21,07	3,52	19,08	4,03
	Розрахункова доза добрив	20,36	4,38	18,01	4,61
	Розрахункова доза + крист. і тенсо	20,64	4,62	18,36	4,48
НІР ₀₅		0,17-0,21	–	0,13-0,16	–

Внесення розрахункової дози добрив у варіанті без зрошення також призводило до деякого зменшення вмісту жиру в зерні сої у сорту Діона на 0,6, а Аполлону – на 0,9 абсолютних відсотків порівняно з контролем. Подібна тенденція відмічена і в поливних варіантах щодо до абсолютного контролю.

Покращення вологозабезпечення збільшувало умовний збір олії з гектару за рахунок більш високої урожайності в даних умовах. Найбільшим значення цього показника виявилось у варіантах оптимального зрошення на фоні розрахункової дози добрив сумісно з позакореневим підживленням кристаломом та тенсо – 5,67 і 6,29 ц/га у сортів Діона та Аполлон відповідно.

Таким чином, на показники вмісту білка і жиру в зерні сої та їх умовний збір з гектару впливали умови вирощування та сортові особливості культури.

Висновки та пропозиції

1. У наших дослідженнях добрива підвищували вміст у зерні сортів сої білка та його умовний збір як у поливних, так і незрошуваних варіантах.

Найбільшим вміст білка у зерні сої був у варіанті з помірним режимом зрошення на фоні внесення розрахункової дози добрив з

позакореневим підживленням кристаломом та тенсо – 35,75 у сорту Діона та 36,21 % у сорту Аполлон. Моделювання залежності умовного збору білка від рівня врожайності та відсотка вмісту його в зерні виявило деяку тенденцію до зростання досліджуваних показників.

2. Покращення умов вологозабезпечення призводило до зменшення вмісту жиру в зерні сої у обох сортів, проте збільшувало його умовний збір з гектару.

3. При вирощуванні сої в умовах півдня України для оптимізації забезпеченості її елементами живлення та кількістю вологи в ґрунті і отримання високого рівня врожайності зерна доцільно застосовувати розрахункову дозу мінерального добрива, яку визначають за різницею між необхідною кількістю елементів живлення для формування врожаю заданого рівня та фактичним умістом їх у ґрунті конкретного поля, підтримувати вологість ґрунту в шарі 0-50 см на рівні 70 % НВ і вище у критичний період водоспоживання за допомогою вегетаційних поливів та висівати найбільш продуктивні й адаптовані до умов зони сорти ультраскоростиглий – Діона і середньостиглий – Аполлон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобро М. А. Влияние органических и минеральных удобрений на качество зерна сои в Лесостепи Украины / М. А. Бобро // Вісник аграрної науки. – 2000. – № 9. – С. 75–77.
2. Соя: промышленная переработка, кормовые добавки, продукты питания / [Адамень Ф. Ф., Сичкарь В. И., Писеленов В. Н. и др.]. – Киев : Нора Принт. – 1999. – С. 3–7.
3. Рудь З. І. Вирощування сої в Україні та Сумській області / З. І. Рудь, В. І. Нагорний // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Серія : «Агрономія і біологія». – 2003. – Вип. 7. – С. 145–146.
4. Бейч А. В. Сравнительная урожайность сортов сои Сибирской селекции в Северной Лесостепи Западной Сибири / А. В. Бейч // Зерновое хозяйство. – 2002 (октябрь). – № 7. – С. 6–8.
5. Яровая Н. Н. Обзор рынка соевого шрота / Н. Н. Яровая // Хранение и переработка. – 2001. – № 5. – С. 29–31.
6. Шевченко Ю. В. О. Соя цінна продовольча, лікарська та кормова культура / Ю. В. Шевченко, О. О. Каплін // Перспектива. – Херсон. – 2004. – Вип. 3. – С. 56–57.
7. Горянский М. М. Методические указания по проведению исследований на орошаемых землях / М. М. Горянский. – К. : Урожай, 1970. – 261 с.
8. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки результатов исследований) / Б. А. Доспехов. – [5 изд., доп. и перераб.]. – М. : Агропромиздат, 1985. – 351 с., ил.
9. Методические рекомендации по проведению полевых опытов в условиях орошения УССР. – Херсон, 1985. – Ч. I. – 114 с.

Рецензенти: Грабак Н. Х. – д.с.-г.н., професор;
Дробітько А. В., к.с.-г.н., доцент.

© Гамаюнова В. В., Казанок О. О., 2011

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2011 р.